

Neoliberal Kent Dubai: Uluslararası Göç Politikaları, Kentsel Kapanmalar ve Genç Filipinli Göçmenlerin Durumu

*

Neslihan Demirtaş-Milz

Öz

Dubai'de çalışan alt-gelir grubu inşaat ve servis sektörü çalışanları için ekonomik zorluklar ve toplumsal dışlanma, kent mekanından güçlü ve kesin bir izolasyonu beraberinde getirir. Öte yandan, profesyonel sınıflar Dubai'de yaşadıkları "geçicilik hissini", kentteki tüketim mekanlarından ve olanaklarından tam olarak faydalanarak aşarlar. Bu iki aşırı ucun ortasında yer alan, makaleye konu genç, eğitilmiş, uluslararası iletişim becerilerine sahip Filipinli göçmenlerin kent algısı ve gündelik yaşamları, literatürde daha önce derinlemesine olarak ele alınmamıştır.

Bu makale, 2011 yılında, Dubai'nin çok lüks alışveriş merkezlerinde satış elemanı olarak çalışan yukarıda belirtilen özelliklere sahip Filipinli gençler (yaşları 20 ila 30 arasında değişen) üzerine yapılan araştırmanın sonuçlarına dayanır. Bu araştırma çerçevesinde 30 görüşme yapılmıştır. Araştırmanın en önemli amacı, bu göçmenlerin sosyo-mekansal olarak kent ile nasıl bir ilişki kurduklarını ve Dubai'de çalışıp, yaşamının getirdiği olanakları ve kısıtlamaları nasıl algıladıklarını anlamaktır. Araştırma sonuçlarının gösterdiği gibi, bireysel özelliklerine ve sosyo-mekansal entegrasyon imkanlarına rağmen, bu göçmenler, Dubai'de çok kısıtlı, izole ve eve kapalı bir hayat yaşarlar. Neoliberal ekonomi politikalarının şekillendirdiği kentteki kamusal kapanmalar, Birleşik Arap Emirlikleri'nin etnik/sınıfsal ayrımcılığa dayanan göçmen politikası ve Filipin devletinin göçmen endüstrisini yönetme pratikleri, bu durumun en önemli yapısal nedenleri olarak ortaya çıkar.

Anahtar kelimeler: Dubai, Filipinli göçmenler, BAE göç politikası, kafala sistemi, gurbetçi parası, neoliberal kent, mekan, kentsel kapanma, dışlanma/ayırışma.

Neoliberal City Dubai: International Migration Policies, Urban Closures and the Condition of Young Filipino Migrants in the City

*

Neslihan Demirtaş-Milz

Abstract

Everyday conditions of economic hardship and social exclusion produce strong feelings of isolation from city space for low-level construction/service workers in Dubai. On the other hand, the professional upper-middle classes seem to transcend their expatriate/outsider (migrant) position as they embrace advantages of fully integrating with city's spaces of consumption and their participation in broader civic life. In-between these two polar migrant experiences with integration, is situated is situated a third one, which has not been elaborated in detail in the literature. The conditions of young Filipino migrants who are university/college graduates and who have strong international communicational skills are situated in this very broad and heterogeneous category.

This paper draws upon a research that was conducted in 2011 on young migrants (between ages 20-30) from Philippines with such qualities who are working in the shopping malls of Dubai as sales personnel. Within the framework of the research, I conducted 30 in-depth interviews. The main quest of the research was to understand how these migrants socio-spatially relate themselves with the city space and perceive the opportunities and limitations of living and working in Dubai. As the research findings denote, despite their individual qualities and possibilities of socio-spatial integration, these young people carry on very isolated and restricted lives (almost a "forced Filipino diaspora"). It is possible to situate this problem at the intersection of ethnically based migration policy of UAE, the repercussions of Philippines' migration industry and urban closures due to neoliberal city structuring.

Keywords: *Dubai, Filipino migrants, UAE migration policy, kafala system, remittances, neoliberal city, space, urban closures, exclusion/segregation.*

Giriş: Araştırmanın Konusu ve Yöntem¹

Neoliberal kent ve uluslararası göç politikalarının göçmen gruplar üzerine etkilerini yansıtmak amacıyla, bu makalede, Filipinli göçmenlerin Dubai'deki sosyo-mekansal deneyimleri ve kısıtları konu edilecektir. Çalışmanın örneklemini, Dubai turizminin bel kemiğini oluşturan beş yıldızlı alışveriş merkezlerinde –“Dubai Mall”, “Mall of Emirates”, “Mirdiff City Center”, vb.- satış görevlisi olarak çalışan genç, eğitilmiş ve alt-gelir grubunda olmakla birlikte servis sektörü çalışanları içinde en yüksek maaşı alan Filipinli göçmenlerden seçilmiştir.

Örnekleme yer alan göçmenlerin tamamı üniversite ve yüksekokul mezunudur ve çok iyi İngilizce konuşurlar. İleriki bölümlerde ayrıntılı olarak bahsedileceği üzere, Filipin kültürünün ve Filipin devletinin genel göçmen politikasının bir tezahürü olarak neredeyse tamamının son derece güler yüzlü, yardımsever, iletişime açık, bu anlamda satış elemanı olarak tercih edilen özelliklere sahiptir². Hem bu özellikler hem de çalıştıkları mekan, bu göçmenlerin her gün birçok değişik sınıfsal –genelde üst ve üst-orta sınıf- ve etnik kimlikten insan ile sürekli iletişim içinde olmaları durumunu getirir. Bunun doğal bir sonucu olarak, Filipinli göçmenlerin kentteki değişik etnik gruplar ve kent mekanı ile ilişkilerinin güçlü olması beklenir. Peki fiziksel olarak kentin tam merkezinde olmaları, ya da işleri gereği yoğun sosyalleşme biçimleri, bu gruba kent ile bütünleşme imkanı

¹ Bu çalışmanın bazı bölümleri yazarın, “Demirtaş-Milz, N. (2014). The Young Filipino Migrants Working in Sales in Dubai: Does Cultural Capital Help? *Singapore Middle East Papers*, 8(1), 1-18” isimli çalışmasına dayanır.

² Dubai'deki etnik iş bölümü, küresel pazar dinamiklerinden veya göçmen ihraç ve ithal eden ülkelerin göçmen politikalarından bağımsız düşünülemez. Filipin devletinin gayrisafi milli hasılasının neredeyse %30'undan fazlasını oluşturan yurt dışında çalışan vatandaşların ülkeye gönderdiği paralar (*remittances*), devletin, göçmen politikasını, küresel pazarın ihtiyaçları doğrultusunda şekillendirmesi, ve işgücünü de bu doğrultuda eğitmesi durumunu getirir. Filipin kültürü ile uyumlu olarak geliştirilen ve Filipinli göçmenlere atfedilen bir takım basmakalıp imajlar, Filipinli göçmenlerin özellikle küresel pazarda ve özellikle servis sektöründe yoğun olarak talep edilmelerini sağlar. Uluslararası istihdam ajanslarının Filipinli göçmenleri pazarlamak için kullandıkları: “etkin çalışan”, “kontrolü kolay”, “arkadaş canlısı”, “yardımsever” ve “güler yüzlü” gibi özellikler bir süre sonra Filipinli göçmenlerin de özellikle iş yerinde kendileri için tanımladıkları roller haline gelir (Christ, 2012, s.683). Bunun önemli sebebi, bu özcü tanımlamalara uyum ya da uyumsuzluğun bir süre sonra Filipinli göçmenlerin küresel pazardaki iş olanaklarını belirlemesidir.

tanır mı? Çalışmanın ana ilham kaynağını oluşturan soru budur. Bu ana soru birçok farklı soruyu beraberinde getirmiştir, örneğin: “Dubai ve Dubai’de yaşamak onlar için ne ifade eder?”; “Kendilerini kent ile sosyomekansal olarak bütünleşmiş hissederler mi?”; “Diğer etnik gruplar ile ilişkileri nasıldır?”; “İş yerinde ve sosyal hayatlarında ne tür problemler yaşarlar?”; “Filipinler ve oradaki yakınları ile ilişkileri nasıl devam etmektedir?”; “İş dışındaki zamanlarını nasıl değerlendirirler?” gibi. İleriki bölümlerde ayrıntılı olarak tartışılacağı üzere, hem uluslararası göç politikalarının, hem de Dubai’deki neoliberal gelişimin getirdiği kentsel kapanmaların bir tezahürü olarak daha alt gelir grubu ve daha az eğitilmiş göçmenlere göre kentel bütünleşme noktasında yüksek potansiyeli olan bu grup, büyük ölçüde iş ve ev mekanına kapalı bir hayat yaşamaktadır. Kurdukları kültürel ve sosyal ilişkiler ve yaşam alışkanlıkları ise Dubai’ye özgü olmaktansa, büyük ölçüde Filipinler’e dönüktür.

Bu bağlamda, yaşları 20 ile 30 arasında değişen, 30 kadın ve erkek ile - 20 kadın 10 erkek- 45 ila 90 dakika arasında değişen sürelerde, uzun ve derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Görüşmeler, göçmenlerin çalıştıkları mekanlarda yapılmış, dolayısıyla görüşmeler için işlerin yoğun olmadığı sabah saatleri seçilmiştir. Diğer etnisitelerden göçmen gruplarının arasından Filipinli satış elemanlarının seçilmesinin nedeni yukarıda belirtilen özelliklerinin yanı sıra, genç Filipinli göçmenlerin lüks alışveriş merkezindeki satış elemanı pozisyonunun yaklaşık %80’ünü oluşturmasıdır. Bu çalışma göçmenlerin kentteki hayatlarının ve problemlerinin ışığında, uluslararası göç politikaları ve neoliberal kentsel politikaların eleştirel bir okumasını hedefler. Bu doğrultuda takip eden bölümlerde kısaca, Dubai kent politikaları, BAE (Birleşik Arap Emirlikleri) ve Filipin göç politikaları irdelenecektir. Bu üç bağlamın kesişme noktasındaki Filipinli göçmenlerin kısıtları ve sorunlarına örnekler verilecektir.

Neoliberal Kent Dubai

Dubai, uluslararası göç olgusunu, neoliberal kent politikalarını ve sosyomekansal etkilerini gözlemek bağlamında birçok araştırmacı tarafından önemli bir örnek olay gibi algılanmaktadır (Pacione, 2005; Davis, 2007; Elsheshtawy, 2008; Davidson, 2008; Ali, 2010). Kentin 30 yıl gibi kısa bir sürede küresel/bölgesel pazar dinamikleri ve kentsel rant beklentileri doğ-

rultusunda çok hızlı bir şekilde kurulması ve gelişmesi bu algının en önemli nedenidir. Neoliberal ekonomi politikalarının bir ürünü olarak ortaya konan kent, bu durumun bütün başarı ve başarısızlıklarını ve mekânsal tezahürlerini de içinde barındırır (Elshehtawy, 2010, s.18). Neoliberal ekonomik kaygılar ile onunla büyük bir uyum içinde çalışan ve sürecin hızını ve etkinliğini arttıran otoriter monarşi rejimi, kentin öngörülen misyonu doğrultusunda formel ve enformel mekanizmaları geliştirmiştir.

Kentin ekonomisini petrol-bağımlı durumundan kurtarmak için Dubai Emirliği, diğer Emirliklerden daha güçlü başarıyla hamlelerle özellikle son 20 yılda kentin ekonomisini çeşitlendirmeyi hedeflemiştir³. Serbest bölgelerin planlaması ve kurulması, lüks turistik komplekslerin inşası, ultra lüks emlak projeleri ve bunlarla uyumlu olarak yürüyen inşaat, perakende ve servis sektörü kentin gayrisafi milli hasılasının önemli ayaklarını oluşturur (Davidson, 2008, s.182). Turizm ve emlak sektörü, neoliberal kent planlamasının en güçlü dinamiklerini oluşturur. Son 10 yılda kent büyük ölçüde turizm üzerinden inşa edilmektedir ve bu sektör, kentin gayri safi hasılasının %30'unu oluşturur (Ali, 2010, s.43). 2007 verilerine göre, Avrupalı turistler, yıllık 7 milyon ziyaretçinin %40'unu oluştururlar. İngiliz ve Rus turistler bu grup içinde en yüksek sayılarda temsil edilirler (Ali, 2010, s.43). Bu grupları, 400.000'er kişi ile İranlı ve Hintli turistler ve 450.000 kişi ile Suudi Arabistanlı turistler takip eder (Ali, 2010, s.43). Turistlerin kente ilgisini, sunulan beş yıldızlı kusursuz servis ve dünya markalarının tamamını barındıran çok lüks alışveriş merkezlerindeki alışveriş imkanları canlı tutar.

Mike Davis (2007, s.61) tarafından "Feodal Mutlakiyet" olarak tanımlanan Dubai yönetimi, (Maktoum ailesi Dubai kent toprağının sahibidir) aynı zamanda 'Dubai Şirketler Grubu'nun yönetici kadrosunu oluşturur ve bu bağlamda Davis'in de belirttiği gibi siyasi alan ile işletme/denetim alanı ile iç içe geçer (Davis, 2007, s.61). Devlet alanı ile özel teşebbüsün ayrıştırılmadığı Emirlik yönetim yapısının, Al-Maktoum ailesinin en

³ "1990'lı yılların ortalarından itibaren Dubai Emirliği'nin petrol dışı sektör gelirleri, Emirlikler gayrisafi milli hasılasının %82'sini oluşturmaktaydı. Buna kıyasla, BAE'nin petrol dışı ekonomik katkısı %63 civarında kalır ve Dubai, BAE yabancı sermaye yatırımının büyük bölümünü sağlar" (Davidson, 2008, s. 135).

önemli pozisyonları elinde tuttuğu bir büyük Gayrimenkul Geliştirme Şirketi'ne dönüştüğü bir sistemden bahsetmek abartılı olmaz. Bu durum kentin küresel pazar dinamiklerinin beklentilerine uygun kurulması ve yapılandırılması noktasında yöneticilere büyük esneklik sağlar. Bunun sonucu olarak yine Mike Davis'in (2007, s.63) belirttiği gibi "etnik kimliklerin sınıfsal aidiyet ile iç içe geçmiş şekilde toplumsal eşitsizlikleri ve hiyerarşiyi yarattığı", pazar dinamiklerinin kentsel planlamayı belirlediği, özellikle son yıllarda tamamen turizm ve servis sektörünün gelişimi üzerine planlanmış fütürist bir kent mekanı yaratılmıştır. Bu kent mekanı, lüks tüketimin ve üst gelir gruplarının ihtiyacı üzerine şekillenmiş bu anlamda, alt-orta ve alt-gelir grubu göçmenlerin kamusal ihtiyaçlarını yadsıyan (özellikle ulaşım ve ortak kamu mekanları noktasında) özellikler taşır. Bu yapılanma içinde üst-gelir gruplarının konut ve tüketim alanları ile göçmen işçilerin konut ve tüketim alanları da kendiliğinden ve kesin çizgilerle ayrılmıştır.

Davidson'un da (2008) belirttiği gibi, petrol-bağımlı yapısından bir ölçüde bağımsızlaşan kent ekonomisi, bu sefer de yabancı sermayeye bağımlı ve duyarlı ve içinde patolojiler barındıran bir ekonomik ve sosyal yapı yaratmıştır. Bu gelişim patolojileri, büyük ölçüde, öngörülen ve çok hızlı bir şekilde uygulanan ekonomik yapı ve aktivitelerin, yerel kültürel, toplumsal ve siyasi yapı ile uyumsuzluğundan kaynaklanır. İleriki bölümlerde BAE göç politikalarından bahsederken ortaya konacağı gibi Dubai'deki ve diğer emirliklerdeki sıkı ve dışlayıcı göç politikalarının en büyük sebebi de hızla değişen ve dışa bağımlı gelişen bu yapı içinde yerel halkın imtiyazlarını koruma çabasından kaynaklanır. Bu bağlamda, uluslararası göç rejimi ve değişik etnisitelerden göçmenlerin istihdamı, BAE'nin kültürel ve etnik dinamikleri ile siyaseten uyumlu hale getirilmeye çalışılır. Bütün bu sistemi emek güçleri ile kuran ve yürüten alt gelir göçmen işçi sınıfı, BAE göç politikaları, göçmen gönderen ülkeler göç politikaları ve neoliberal kent planlamasının içiçe geçmiş dinamikleri ile kent içinde görünmez kılınmıştır.

Birleşik Arap Emirlikleri Göç Politikası

1970'lerden başlayarak, petrol üreticisi Körfez ülkelerindeki hızlı ekonomik büyüme ile paralel gelişen altyapı ve kent inşası özellikle inşaat ala-

nında çok hızlı ve büyük bir emek ihtiyacı doğurmuştur. Neoliberal gelişmenin hızlı kentleşme ile kendini gösterdiği bu ilk ayağında genelde Mısır, Yemen Ürdün ve Filistin gibi Arap ülkelerinden göçmenler istihdam edilmiştir (Pacione, 2005). Özellikle BAE, Kuveyt ve Katar'da göçmen işçiler bu sürecin başlarından itibaren ülke nüfusunun yarısından fazlasını oluşturmuşlardır (Halliday, 1984: 6). Kaçınılmaz olarak bu ülkelerdeki göç politikası, en başından itibaren göçmenlere kalıcı imtiyazlar ve oturma imkanları verme noktasında tereddütler barındırır. Bu yüzden, Körfez ülkeleri göç kanunlarında, göçmen nüfusu "ziyaretçi işçiler" olarak adlandırılır. Bu çekince, Elsheshtawy (2008: 971) tarafından psikolojik olarak kendi ülkende azınlık kalma kaygısı ile ilişkilendirilir. Bu kaygının, genel olarak BAE'nın şu andaki göçmen politikasını şekillendirdiğinden söz edilebilir (see Zachariah et al, 2004, 2229). Neoliberal gelişmenin ikinci ayağında, temel inşaat ve alt yapı çalışmalarının bitmesiyle nitelsiz iş gücüne olan ihtiyaç azalır ve 1990'ların ortalarından itibaren hem bir takım siyasi kaygıların⁴ sonucunda hem de turizm ve servis sektörünün artan önemi nedeniyle, Körfez ülkelerinde çalışan Arap ve Asyalı işçilerin birbirlerine oranında ikinci grubun lehine büyük bir değişiklik olur. Bu dönemden itibaren, Hindistan, Pakistan, Bangladeş, Sri-Lanka ve Filipinler'den Körfez Ülkeleri'ne göçen işçi sayısı toplam iş gücünün %85'ine ulaştı (Zachariah, vd., 2004, s.2229). Dubai, bütün Körfez ülkeleri kentleri içinde Asyalı işçi istihdamı ve memleketlerine gönderdikleri paraların miktarı bağlamında ilk sırada yer alır.

BAE nüfusunun neredeyse %90'unu oluşturan göçmenlerin tamamını, göçmen işçi olarak değil geçici işçi olarak tanımlar (Ali, 2010, s.3). Bu sistem içinde sosyo-ekonomik durum, etnik kimlik, Dubai'de geçirilen yıllar hatta Dubai'de doğmuş olmak, vatandaşlık hakkı getirmez (Elsheshtawy, 2008, s.971). Bu anlamda, sınıfsal aidiyetlerden bağımsız olarak Dubai'deki göçmenlerin hepsi kentte kendilerini geçici hisseder. Fakat alt-gelir grubu işçiler ile profesyonel sınıfın bu "geçicilik hissini" nasıl deneyimlediğini

⁴ Körfez Ülkeleri diğer Arap ülkelerinden (Mısır, Yemen, Ürdün ve Filistin) gelen alt- gelir grubu işçilerin istihdamı ile ilgili siyasi kaygılar taşırlar. Yerel ve göçmen Araplar arasında yakın kültürel bağlardan doğan ilişkiler ve zorunluluklar, Körfez ülkelerinin siyasi istikrarını bozabilecek bir faktör olarak değerlendirilmiştir (Weiner, 1982, s.12).

anlamak, onların kentteki yaşamsal farklılıklarını da anlamayı kolaylaştırır.

Alt-gelir grubundaki emekçiler -inşaat işçileri, taksi şoförleri, satış elemanları, servis elemanları, ev içi hizmetlerinde çalışanlar- vize sistemi sayesinde, hem sosyal hem de iş hayatlarında büyük ölçüde denetim altındadırlar. Özellikle inşaat işçilerinin ve ev içi hizmetlerde çalışan Asyalı göçmenlerin pasaportlarına ülkeye girdikleri anda patronları tarafından el konulabilir. İşten çıkartıldıklarında ya da iş değiştirdiklerinde, nüfusun %50'sinden fazlasını oluşturan alt-gelir grubu işçiler anında sınır dışı edilme tehlikesiyle karşı karşıyadırlar ve her türlü sendikal faaliyet veya protestoya katılmaları suç kabul edilir (Ali, 2010, s.11). Prensipten ziyade profesyonel sınıf için de bu kurallardan bazıları geçerli olsa da, sistemin içindeki enformel işleyiş şekilleri onlar için denetim mekanizmalarını büyük ölçüde gevşetir. Birçoğunun Birleşik Arap Emirlikleri'ni tercih etme nedeni olan yüksek aylık gelirleri onlara, kentteki iş imkanları arasında seçim yapma, kentte mülk edinebilme ve kentin tüketim/servis mekanlarını kullanma bağlamında çok büyük fırsatlar sunar. Neoliberal ekonomi politikaları ile tamamen uyumlu, ve aynı zamanda Birleşik Arap Emirlikleri'nin sadece kendi vatandaşları -toplam nüfusun %10'u- için sağladığı "refah devleti" politikalarının paradoksal bir parçası olan sponsorluk (*Kafala*) sistemi göçmen politikalarının da temelini oluşturur. Bu sistem diğer Körfez ülkelerinde de uygulanır ve bu sisteme göre kurulan her işin asıl patronu Körfez ülkeleri vatandaşlarıdır (Ali, 2010, s.27). Dubai'de bir işyeri açmak isteyen başka milletlerden girişimciler, Emirlik vatandaşları arasından bir sponsor bulmak zorundadırlar ve bu sponsor, işin imtiyazlı patronu olacaktır. Bu sistemde, göçmeler de, ya çalıştıkları firmanın, ya da işverenlerinin sponsorluğu ve kefaleti altında ülkeye göç ederler. Çalışma vizeleri ve göçmenlerin pasaportları işverenlerin kontrolü altında tutulur, işverenler çalışanları kendilerine borçlandırabilir çünkü işçilerin vize masraflarını onlar karşılarlar. Bu anlamda sistem, işverenlere, işçilerini kontrol etmek ve emek sömürüsü noktasında büyük bir enformel alan tanımlar. Makalenin ilerleyen bölümlerinde de Filipinli göçmenlerin anlatıları ile örnekleneceği üzere, bu durum göçmenlerin iş koşullarında ve bireysel hak ve özgürlüklerinin uygulanması noktasında büyük sıkıntılar yaratır. Bununla birlikte yine BAE göç ve vize kurallarının bir parçası olarak, işten atılan ya da istifa eden bir göçmen belli bir süre içinde ülkeden sınır dışı

edilir. O dönem içinde bir iş bulabildiği takdirde sponsoru değişir ve ülkede kalabilir, aksi takdirde ülkesine dönmesi ve aynı vize ve aracı masraflarını yapıp BAE’inde bir daha iş araması gerekecektir. Bu da yukarıda bahsedilen işverene bağımlı olma durumunu göçmenler açısından daha da keskinleştirdi.

Bunun yanı sıra BAE göç politikasının ve Arap etnik milliyetçiliğinin⁵ dolaysız bir sonucu olarak, göçmen etnik gruplar arasında hem yaşam koşulları, hem göçmen politikalarının kişiye özgü uygulamaları hem de ücret politikası bağlamında bir takım eşitsizliklerden söz etmek yanlış olmaz. Özellikle profesyonel sınıflar ve nitelikli ya da yarı-nitelikli işçiler arasında Arapların diğer etnisitelere nazaran daha yüksek ücretler aldığı ve özellikle yarı-nitelikli işlerde, Asyalı göçmenlerin üzerinde enformel bir üstünlük kurduklarından söz etmek mümkündür. Yukarıda ayrıntıları verilen *Kafala* sistemi içinde, yerel halk ile iş ortaklığına giren gruplar genelde Arap’tırlar. İşyerinde patronun Arap olması, o iş yerinde satış elemanı ya da herhangi başka görevde çalışan Arap göçmenlere, Asyalı çalışanlara nazaran patronun daha imtiyazlı davranması durumunu getirir. Örnekteki Filipinli göçmenlerin gerek patronları gerekse de diğer Arap meslektaşları ile iş yerinde yaşadıkları sorunlar, onlar için en büyük gerilim kaynağını oluşturmaktadır. Hem uluslararası göç politikalarının yarattığı etnik klişelerin hem de Dubai’deki etnik hiyerarşinin bir fonksiyonu olarak, belli etnisiteler ile özdeşleştirilen davranış kalıpları olduğundan söz edilebilir. Khalaf ve Alkobaisi (1999:295) göçmenlerin Körfez ülkelerinde yaşamak ve çalışmak için geliştirdikleri ve kabul ettikleri davranışsal kalıplara referansla, Hintli, Bangladeşli, Sri Lankalı ve Filipinli yarı-

⁵ Gianluca P. Parolin (2009, s.61) Arap Dünya’sında vatandaşlık kavramını incelediği çalışmasında, Arap etnik milliyetçiliğinin öğelerini, İslami dayanışmada görmenin önemine referansla, özellikle İslam’ın Arap Yarımadası’nda kabulü sonrasında, Kuran’ın öğretileri doğrultusunda inanç bağının kan bağının üstünde olduğuna vurguyu irdeler. Bu birliktelik fikri tarih içinde kayda değer bir başarı göstermese de (örneğin modernleşme ile Arap ülkelerinde vatandaşlık genelde milli anayasanın bir fonksiyonu olarak değerlendirilir), enformel olarak dini, mezhepsel aidiyetlerin ve kan bağının formel alandaki uygulamaları belirlediği bir durumdan söz edilebilir (Parolin, 2009, s. 127). Dubai’de de yerel halkın (Emirati’lerin) kendini diğer Arap gruplardan ayırıştırması gerçeğine ve Arap etnisiteleri arasında da mezhepsel ve milli hiyerarşilerden söz edilmesine rağmen, özellikle Asyalı göçmen gruplar ile kıyaslandığında Arap göçmenlerin bir takım imtiyazlara sahip olduğundan söz etmek yanlış olmaz.

nitelikli göçmenlerin kendilerini kabul ettirebilmek için, iş yerinde Arap'ların kendilerinden yüksek maaş almalarını kabul ettiklerini ve uyumlu davrandıklarını ve genel olarak bu göçmen grupların kibar ve sakin bir yaklaşımı benimsemeleri gerektiğini belirtirler. Bir sonraki bölümde detaylandırılacağı üzere Filipinli göçmenlerden beklenen özellikler BAE göçmen politikasının olduğu kadar Filipin devleti göçmen ihracı politikalarının da bir faktörüdür.

Filipin Devleti Göç Politikası

Dubai'deki etnik iş bölümü, küresel pazar dinamiklerinden veya göçmen ihraç ve ithal eden ülkelerin göçmen politikalarından bağımsız düşünülemez. Filipin devletinin gayrisafi milli hasılasının neredeyse %30'undan fazlasını oluşturan yurt dışında çalışan vatandaşların ülkeye gönderdiği paralar (*remittances*)⁶, devletin, göçmen politikasını, küresel pazarın ihtiyaçları doğrultusunda şekillendirmesi, ve işgücünü de bu doğrultuda eğitmesi durumunu getirir. Filipin devletinin göçmen ihracatı politikasının yoğun olarak uygulanabilmesinin ve benimsenmesinin ardındaki en büyük neden ülkedeki yoksulluğun boyutlarıdır. "En zengin %10, toplam gelirin %40'ına sahiptir. En fakirler toplam gelirin %2'sini paylaşırlar. Nüfusun yarısı günlük 2\$'dan az paraya yaşamını sürdürmektedir. Kent ve kırsal arasındaki gelir farklılığı çok çarpıcıdır. Yoksulluk Manila ve diğer kent merkezlerinde de yaygın olmakla birlikte kırsal alanlardaki yoksulluk oranı kentlere göre daha fazladır" (Tyner, 2009, s.2). 1970 yılından bu yana, Filipin devleti sistematik olarak küresel iş gücü ithalatını desteklemiş ve bu amaçla, devlet ve özel kurumlar nezdinde hem işçi sayısında artış sağlamayı hedeflemiş, hem de küresel pazarda işgücüne ihtiyaç duyan coğrafyaları belirleyerek, işgücü hareketinin rotasını belirlemiştir (Tyner, 2009, s.35-36). Filipin Deniz Aşırı İstihdam İdaresi (POEA) 2012 verilerine göre, deniz aşırı ülkelere çalışmak için giden kayıtlı işçi sayısı 1.802.031'dir. POEA'nın kuruluş amacı deniz aşırı işgücü istihdamını denetlemek, kayıt altına almak ve yönetmek olarak özetlenebilir. Son yıllarda, Filipinli göçmenlerin -özellikle ev içi hizmetlerinde çalışanların- Körfez

⁶ 2006 yılında denizaşırı çalışan Filipinli göçmenlerin ülkelere gönderdikleri para 12 milyar \$'dır (Tyner, 2009, s.4).

ülkelerinde maruz kaldıkları kötü muamele, cinsel taciz veya sömürü ilişkileri bağlamında, POEA, işçilerini yalnız bırakmak ve gerekli kontrolü sağlayamamakla itham edilmektedir. Son yıllarda yöneltilen uluslararası eleştiriler doğrultusunda POEA daha etkin ve güçlü bir takip politikası yürütse de, Filipin devletinin göçmen politikasının da bir yansıması olarak, POEA genelde göç eden işçilerin lehine değil, göç ettikleri ülkenin avantajlarını gözetken politikalar üretir. Bu bağlamda, Filipinli göçmenlerin, “konuk” olarak çalıştıkları ülkelerde uymaları gereken davranış biçimi ve görevlerini, POEA disiplin yönetmeliği adı altında şöyle ortaya koyar:

İş sözleşmesinin gerekleri ve koşullarına riayet etmek; Filipin kültürünün getirdiği en güzel biçim ve saygı çerçevesinde davranmak; çalıştığı ülkedeki kanunları, gelenekleri, töreleri ve pratiklere gözetmek ve onlara uygun davranmak. Aynı zamanda, yabancı ülkede elde edilen kazançlarla ilgili hibe yükümlülüklerini yerine getirmek ve ailesine yurt dışında çalıştığı sürece gerekli maddi yardımı sağlamak (Aktaran Rodriguez 2002, s.348-349).

Yukarıda sayılan disiplin öğeleri, Filipin göçmen kültürünün içine öyle yerleşmiştir ki, Filipinli göçmenlerin anlatılarında, bütün bu disiplin unsurları zorunluluk olduğu için değil benimsenerek uygulanan değerler olarak ortaya konur. Buna referansla, örnekteki bazı kadın göçmenlerin hemcins *kabayan*⁷larının “uygunsuz” giyim tarzlarına referansla çoğu kez Emirati kültürüne saygı temasını dile getirdiklerini gözlemek mümkündür. Aşağıdaki anekdotlar bu temaya örnek oluştururlar:

N: Dubai’deki en büyük üç problem nedir sizce?

A: Bu şehri açık şehir [liberal] olarak tanımlıyoruz, değil mi? Açık şehirlerde herkes istediğini yapabilir, diğer insanları düşünmeden. Ben kendimden örnek vereyim, ben bir Filipin’liyim ve bu benim normal giyim tarzım ya da dışarı çıkma şeklim. Bunu giyerim çünkü bunun doğru olduğunu düşünürüm ama bazen içinde yaşadığımız ülkenin kültürünü de hesaba katmıyoruz. Mesela bir yere gittiklerinde [hemcins *kabayan*larına referansla], tamam eğleniyorlar ama bazen kontrolü kaybediyorlar. Bu iyi birşey değil (Agatha, 24, kadın).

N: Emirati’lerle ilişkileriniz nasıl?

⁷ *Kabayan* Filipinli hemşerileri tanımlar.

A: Onların kültürleri neyi gerektiriyorsa, ona uygun davranmalıyız. Biz kendi özelliklerimizi ortaya koyamayız, onların ülkesinde yaşıyoruz. Eğer böyle [kısa kollu ve açık] giyinmek yasaksa, onların kurallarına uymalıyız (Amy, 27, kadın).

Uluslararası göç politikalarının bir uzantısı olan, küresel göçmen ajansları da, Filipin kültürü ile uyumlu olarak geliştirilen ve Filipinli göçmenlere atfedilen birtakım basmakalıp tanımlamaların, küresel pazardaki üreticisi ve taşıyıcısı olmuşlardır. İstihdam ajanslarının Filipinli göçmenlere referansla kullandıkları: “etkin çalışan”, “kontrolü kolay”, “arkadaş canlısı”, “yardımsever” ve “gülüm yüzlü” gibi özellikler bir süre sonra Filipinli göçmenlerin de özellikle iş yerinde kendileri için tanımladıkları roller haline gelir (Christ, 2012, s.683). Bunun önemli sebebi, bu özcü tanımlamalara uyum ya da uyumsuzluğun bir süre sonra Filipinli göçmenlerin küresel pazardaki iş olanaklarını belirlemesidir. Bu da Filipinli göçmenlerin özellikle işyerinde yaşadıkları sıkıntıların altta yatan başka bir boyutunu oluşturur.

Yine Filipinler’in göçmen politikaları ile yakından ilgili ve bu çalışmanın örneklem seçimindeki belirleyici faktörlerden birisi, Filipinli göçmenlerin ulus ötesi aidiyet duyguları ve yaşadıkları mekanla olan ilişkileri ile ilgidir. Örneklemdeki genç Filipinlilerin hemen hepsi “Birleşik Arap Emirlikleri size vatandaşlık hakkı tanısa, bu ülkede uzun süre, ya da temelli kalmayı düşünür müsünüz?” sorusuna olumlu yanıt vermiştir. Dubai’de vatandaş olarak kalmak, beraberinde, iş değiştirme olanakları ve dolayısıyla yukarı doğru toplumsal mobilite imkanları anlamına gelir. Hemen hepsi, en sonunda memleketlerine dönmek istediklerini belirtse de, Filipinler’e duydukları aidiyetin, milliyetçi duygular ya da toprağa bağlılık ile şekillenmediği anlaşılmaktadır. Dubai, Filipinler ya da göç edebilecekleri muhtemel üçüncü bir ülke ilgili söylemleri değerlendirildiğinde, genel olarak bir yerden bağımsız, kozmopolit ve küresel bir aidiyetten söz edilebilir. Eve, köylerine, yaşadıkları yere, bir özlem ve aidiyet hissetmekle beraber, iyi yaşam koşulları sağlandığında herhangi bir başka ülkede ya da Dubai’de yaşamaktan mutluluk duyacaklarını belirtmişlerdir. Filipinler’deki ailelerini iyi koşullarda çalıştıkları ülkeye aldirmek, eninde sonunda Filipinler’e geri dönmek fikrine nazaran daha ağır basıyor gibi gözükmektedir. Bu anlamda, yaşam ve kariyer bağlamında çok açık, esnek ve küresel bir bakış açıları vardır. Hemen hepsi, Dubai’de iş ve özel hayat-

larında karşılaştıkları zorlukları geçici olarak değerlendirirler çünkü buradaki konumlarını, Dubai’de ya da tercihen Kanada, ABD veya Avrupa ülkelerinde bulabilecekleri daha iyi iş olanakları ve yaşam koşullarına sahip olmak için bir basamak olarak kabul ederler. Bu duygu durumu, Filipin devletinin yıllar içinde yeniden ürettiği göç endüstrisi ve politikaları ve bu durumun yarattığı kültürel değerler ile yakından ilgilidir. Juan Jr.’ın (2000: 229) Filipin diasporasının farklılığı ile ilgili analizinde söz ettiği gibi, Filipinli olma durumu, bütüncül olarak tanımlanmış bir millet kavramından ziyade belli dil ve gelenek bölgeleri, mahalleri ve cemaatleri ile özdeşleşmekten kaynaklanır. Bu yüzden de, ulusal bir aidiyetten ziyade, bölgesel bağlar (aile, akraba bağları veya cemaat bağları), kültürel benzerlikler, paylaşılan sömürge ve göç deneyimi, ulus ötesi Filipinli kimliği altında göçmenleri birbirine yakınlaştırır (Juan Jr., 2000, s.236). Görüşmelerden de ortaya çıktığı üzere, bu yakınlaşma, cemaatin, bireyin önüne geçtiği dışı kapalı bir sosyalleşme değil tam tersine bireysel özgürlüğün ve mobilite arzusunun ve iyi yaşam koşullarına ulaşma isteğinin, cemaat bağlarının önüne geçtiği bir duygu durumu yaratmıştır. Bütün bu özellikler, satış elemanı olarak çalışan genç ve eğitilmiş Filipinli göçmenlerin, yaşadıkları kente, yani Dubai’ye entegre olma noktasında hiçbir kendiliğinden kısıtlamaya ve önyargıya sahip olmadığını gösterir. Yapısal kısıtlamalar ya da faktörler dışarıda bırakıldığında, yüksek kültürel sermayeye sahip bu göçmen grubun, kent hayatında aktif olarak yer alması beklenir. İleride belirtileceği üzere, örnekleme oluşturan göçmenlerin anlatılarında ortaya çıkan mekânsal izolasyon ve dışı kapanma durumu bu anlamda beklenmedik görünebilir, fakat göçmen hikayeleri dinlendiğinde bu durumu yaratan yapısal faktörlerin çok yönlü olduğu ortaya çıkar.

Filipinli Göçmenlerin Ortaklıkları

Örneklemedeki gençlerin tamamı her ay düzenli olarak ailelerine para gönderdiklerini belirtmişlerdir. Bu, onlar için ailelerine olan minnetin bir ifadesi gibidir. Büyük çoğunluğu, kendilerinden genç aile bireylerinin: kardeş, kuzen, yeğen gibi eğitim ihtiyaçlarını karşılamaktadırlar. Kişilerin kültürel/sosyal sermayeleri, medeni halleri, kır/kent kökenli olmaları, Filipinler’deki aile üyelerinin sosyo-ekonomik durumları ile bağlantılı olarak hibe yapma miktarları farklılık gösterir ve bu durum örneklemedeki göç-

menlerin birçoğuna maddi olarak çok büyük yükler getirir. Filipinler'e düzenli gönderilen para ve sorumluluk dereceleri göz önüne alındığında üç genel göçmen durumundan söz edilebilir⁸: Birinci grup, evli, eşi ve çocukları Filipinler'de olan göçmen grubudur. Bunlar kazandıkları paranın % 60-70'ini ailelerine gönderirler. Bu yüzden de maddi olanaklar ve kente entegrasyon noktasında en sıkıntılı ve kısıtlanmış grubu oluştururlar. İkinci grup, bekar ve Filipinler'de çok yoksul aileleri olan, genelde kırsal bölgelerden gelmiş göçmenlerdir. Bu gruptaki gençler de kazandıkları paranın yarısını ya da daha fazlasını her ay ailelerine eğitim ya da temel ihtiyaçların karşılanması için gönderirler ve birinci grup gibi Dubai'de çok kısıtlı maddi olanaklara sahiptirler. Son olarak, bekar ve görece daha iyi sosyo-ekonomik konumda olan kent-kökenli ailelerden gelmiş göçmenlerin oluşturduğu göçmen durumundan söz edilebilir. Onlar da istisnasız olarak her ay kazanımlarının %20-30'unu ailelerine göndermektedirler. Her ne kadar örnekteki bütün göçmenlerin şehir hayatına bakışı, günlük rutinleri, iş yerinde yaşadıkları sorunlar benzer özellikler gösterse de, son gruptaki göçmenlerin diğerlerine nazaran kent hayatına daha entegre olduklarından, iş dışındaki zamanlarında eğlenmek ve dinlenmek için dışarıda zaman geçirdiklerinden, başka etnisitelerden arkadaş edindiklerinden ve iş değiştirme konusunda daha esnek ve rahat bir yaklaşımı olduğundan söz edilebilir.

Genel olarak bakıldığında, hangi sınıfsal pozisyondan gelirse gelsin örnekteki Filipinli göçmenlerin Dubai'de yaşadığı benzer sorunlar ve kent ile ilgili paylaştıkları benzer bakış açıları vardır. Filipinli göçmenlerin neredeyse tamamı iş dışındaki zamanlarını evde geçirirler. Genelde arkadaşlarını iş yerinden ya da ev arkadaşları içinden edinirler. Neredeyse tamamı Filipinli *kabayanları* ile evlerini paylaşırlar. 10-15 kişilik evlerde bir odayı 4-5 kişi ile paylaşarak yaşarlar. Neredeyse tamamının iş koşulları ve saatleri çok kısıtlayıcıdır. Dubai'yi çalışılacak, para biriktirilecek ve hayatlarında geçici bir dönemine ev sahipliği yapan bir mekan olarak görürler. Bu anlamda, genç eğitimle Filipinli göçmenleri ev içine hapseden uluslararası göç politikaları dışındaki yapısal/kentsel nedenleri anlamak önemli gözükmektedir.

⁸ Konuyla ilgili daha geniş bir tartışma için, bkz., Demirtaş-Milz (2014).

Neoliberal Kentsel Kapanmalar ve Tezahürleri

Stuart Hodkinson (2012, s.506) “Yeni Kentsel Kapanmalar” isimli çalışmasında, üç alanda neoliberal kentsel kapanma pratiklerini tanımlar. Birincisi, neoliberal “özelleştirme” politikalarının kent mekanı üzerindeki tezahürleri ile ortaya çıkan kamusal kapanmalardır. Kamu alanındaki toplumsal çeşitliliğin yok edilmesi ile ortaya çıkan bu kapanma, genelde alt-gelir gruplarının kamu mekanına erişimini keserek ve/veya üst-gelir grupları ile alt-gelir gruplarının yerleşim ve tüketim mekanlarını birbirinden kesin çizgilerle ayırarak elde edilir. Zaman zaman bu mekânsal çevirmelerin fiziksel tezahürlerini parmaklıklar, kapılar, duvarlar olarak görebiliriz, kimi zaman da görünmez sınırlar ile mekanlar ve sınıflar birbirinden ayrılır (Hodkinson, 2012, s.509). Davranışsal kodlar ve gözetim, fiziksel sınırların yerini alır ve kimin içeride olabileceğini ve kimin dışarıda kalması gerektiğini belirler. Hodkinson, kentsel kapanmaları getiren ikinci en önemli pratiğin, genel bir “mülksüzleştirme” süreci yaratmak olduğundan bahseder. Mülksüzleştirme süreci, kentin oluşturulan ve istenilen sınırlarının dışında kalanların, kendi yiyeceklerini üretebilecekleri topraktan, hesaplı konut olanaklarından, kentin sağladığı servislerinden ya da kentin bilgisinden uzaklaştırıldıkları ve yoksunlaştırıldıkları bir süreçtir (Hodkinson, 2012, s.509). Yeni kentsel kapanmaların üçüncü ayağı ise “kapitalist öznelendirme” sürecidir. Bu süreç içinde öznelerin akıl ve bedenleri, kapitalist otoriter makinenin çarkları arasında, kapitalist üretim ve tüketimin faktörleri olarak hapsolür (Hodkinson, 2012, s.509). Özellikle Hodkinson’un yeni kentsel kapanmaların birinci ve ikinci eylemi olarak tanımladığı özelleştirme ve mülksüzleştirme süreçlerinin Dubai’deki tezahürleri üzerine düşünmek, Filipinli göçmenlerin eve hapsolme süreçlerini anlamak ve kente bakış açılarını değerlendirmek noktasında çok önemli gözükmektedir.

Yukarıdaki bölümlerde de belirtildiği gibi, Dubai’nin bir kent olarak ortaya çıkışı ve yapılanması neoliberal kent oluşumunun dolaysız bir tezahürü olarak kabul edilirse, Hodkinson’un sözünü ettiği süreçlere açık bir örnek teşkil eder. Göçmenler açısından bakıldığında, bütün kapanma süreçlerine bir de Birleşik Arap Emirlikleri’nde uygulanan etnik iş bölümü, hiyerarşi ve ayrımcılık faktörü eklenirse, sınıfsal pozisyonların, etnik kimlik ile etkileştiği bir dinamikler bütününe eşitsizliği belirlediğinden söz edilebilir. Çalışmanın başında da belirttiğim üzere örneklemimi oluş-

turan Filipinli göçmenler taşıdıkları özellikler nedeniyle kente ve kentteki etnik ve sınıfsal çeşitliliğe entegre olma noktasında en avantajlı grubu oluşturur ama bu göçmenlerin kentsel mekânsal kısıtları göz önüne alındığında, alt-gelir grubunda yer alan, niteliksiz işlerde çalışan ve daha düşük eğitilmiş Asyalı göçmenler ile aralarında çok büyük bir fark gözlenmez.

Hindistan, Bangladeş ve Pakistan vatandaşlarından oluşan ve genelde inşaat ve alt yapı sektöründe niteliksiz işlerde çalışan göçmenler Dubai’de çok net ve sert mekânsal dışlanma ve ayrıştırma pratiklerine maruz kalırlar. Onlar gerek çalışma/yaşam koşulları gerekse de mekânsal ayrımcılık noktasında kentteki en dezavantajlı grubu oluşturur⁹. 300,000 civarındaki inşaat işçisi kentin çeperinde merkezden 15-20 kilometre uzaktaki işçi kamplarında yaşar (Elshehtawy, 2010, s.214). Elshehtawy (2008, s.973) inşaat işçilerinin işçi kamplarında nasıl kent mekanından tecrit edilerek yaşadıklarını aşağıdaki gibi betimler;

Bu işçilerin büyük bölümü için kent, ancak kendilerini inşaat alanından kamplarına taşıyan otobüslerinden penceresinden görülebilen çok uzak bir imajı temsil eder. Hafta sonları, bu işçiler için şehre gitmek ya çok pahalıdır, ya da onlar zamanlarını kamplardaki hemşerileri ile geçirmek isterler.

Öte yandan örnekteki genç Filipinli göçmenlerden bazıları için de, çalıştıkları mekan dışında kalan kentin turistik mekanları, ancak uzak bir imajdır. Ayda 1500-3000 BAE Dirhamı¹⁰ kazanan göçmenler, ailelerine göndermek zorunda oldukları yüksek hibe miktarı ve Dubai’deki yaşam-sal masrafların yüksekliği nedeniyle, ev içine hapsolürler. Eşi ve çocukları Filipinlerde olan ve çok az bir parayla geçinmeye çalışan Alvin’in anekdotu bu durumu çok iyi anlatır:

N: Arkadaşlarınızla dışarı çıkıyor musunuz?

⁹ Özellikle inşaat ve ev-içi emekçilerinin Dubai’deki durumunu anlatmak için “yeni kölelik” tanımını kullanmak abartılı olmaz. İnşaat işçileri genelde çok tehlikeli koşullarda ve bazı günlerde 50 dereceyi bulan hava sıcaklığında çalışırlar. Buna bağlı olarak kalp krizi ya da beyin kanaması geçirerek ölen işçilerin sayısı bir hayli çoktur. Her yıl Dubai’de 700 civarında işçi bu sebeplerden ölüyor 90 civarında işçi de yaşadığı koşullara dayanamayıp intihar eder (Ali, 2010, s.83). İşçi kamplarında yaşam koşulları çok ağır ve zorlayıcıdır. Alt yapı eksiklikleri, hijyen eksikliği, havalandırmaların çalışmaması gibi nedenler çok ciddi yaşam-sal zorluklar yaratır. Her iki gruptaki işçiler en iyi ihtimalle ayda 150-200 \$ para kazanır.

¹⁰ 400-800 \$’na eşdeğer.

A: Bazen, eğer boş günüm olursa. Ama çoğunlukla evdeyim. Çok fazla gezmeyi seven bir insan değilim.

N: Dışarı çıktığınızda nereye gidiyorsunuz?

A: Dubai'yi keşfetmek istiyorum. İki senedir Dubai'deyim ama meşhur yerlerin hiçbirine gitmedim. Eğer fazla param olursa, bu yerlere gidebilirim. Ama şu anda evde oturuyorum. (Alvin, 28, erkek)

Görüşme sonunda Alvin, yazara cebindeki 50 dirhamı¹¹ göstermiş ve ailesine para gönderdikten sonra ay sonuna kadar kalan bütün parasının bu olduğunu belirtmiştir. Görüşme yapıldığı sırada ayın başı olduğu düşünülürse, bazı Filipinli göçmenlerin ne koşullarda yaşadıkları tahmin edilebilir. Örneklemdaki göçmenlerin neredeyse tamamı sadece işyerlerinin bulunduğu mahallelere aşınadır. Yiyecek ve giyecek alışverişi için sadece kendi mahallelerindeki marketleri kullanırlar. Genelde iş yerlerinin bulunduğu lüks alışveriş merkezlerindeki marketlerden alışveriş yapmayı tercih etmemektedirler. Farklı etnisitelerden birçok insanın yaşadığı Dubai, yönetenleri tarafından “çok kültürlü” bir kent olarak tanımlansa da, kentte çok kültürlü siyasetin tezahürlerini gözlemlemek mümkün değildir. Gerçek, sürdürülebilir değişik sınıf ve etnisitelerden insanların bir arada olabileceği kamu mekanları neredeyse hiç yoktur, onun yerine aşağıda da söz edileceği gibi alt-gelir göçmenler tarafından oluşturulan taktiksel, kendiliğinden ve geçici kamu mekan oluşumları ve etkileşimlerinden söz etmek doğru olur (Elsheshtawy, 2010).

Dubai'de düşük gelir konut alanlarına ev sahipliği yapan belli mahalleler vardır. Bu mahalleler, daha önce yerli halkın ya da erken dönem üst-gelir Arap göçmenlerin oturduğu ama sonra hızlı banliyöleşme sürecinde el değiştiren mekanlardır. Deira ve Bur Dubai bölgelerinde yer alan bu konut alanları, kentin alt-gelir grupları için sosyalleşme imkanları yaratır. Elsheshtawy'nin (2010) geçici mekanlar olarak tanımladığı bu bölgelerdeki kamusal alanlar, göçmenlerin yardımlaşma ve sosyalleşme ihtiyaçları doğrultusundan kendiliğinden şekillenir ve birçok değişik etnisiteden alt-gelir grubu göçmen için etkileşim imkanı yaratır. Genelde geceleri, belli dükkan ve restoranların önünde, küçük parkların içinde, yol kavşaklarında veya meydanlarda, kendiliğinden oluşan bu kamusal mekanlar nere-

¹¹ 10 \$'na eşdeğer

deyse tamamen erkek göçmenler tarafından oluşturulur. Satwa ve Karama bu mahalleler içinde en çok Filipinli göçmen barındıran mahallelerdir. Örnekleme yer alan birçok Filipinli göçmen de, bu mahalleler de yaşarlar fakat özellikle Filipinli göçmenleri bu tarz kamusal mekanlarda görmek çok mümkün değildir. Örneklemeimdeki göçmenlerin neredeyse tamamının belirttiği gibi, onlar iş dışı zamanlarının neredeyse tamamını evde geçirmek isterler. Evde nasıl zaman geçirdikleri sorulduğunda, çamaşır yıkadıklarından, ütü yaptıklarından, yemek pişirdiklerinden ve en önemlisi, Filipin'deki aileleri ve arkadaşları ile İnternette görüştüklerinden bahsederler.

Örnekleme üçüncü göçmen grubu olarak belirtilen, görece daha yüksek kültürel ve sosyal sermayeye sahip gençlerden bazıları iş dışında eğlenme ve dinlenme amaçlı zaman geçirme lüksüne sahiptirler, iş değiştirme konusunda daha özgürdüler fakat temel olarak onlar da Dubai'yi para kazanılacak ve biriktirilecek, geçici olarak buldukları araçsal bir mekan olarak algırlarlar. Filipinler'de Dubai'dekiyle neredeyse aynı oranda para kazandığı bir işi ve sosyo-ekonomik durumu iyi bir ailesi olan Annan, ilginç bir şekilde tam da Dubai'deki zor yaşam koşulları nedeniyle Dubai'de olmayı kendisi için çok yararlı bulur. Ona göre, ancak Dubai'nin zor koşullarında, kendi hayatını disipline sokması ve kazandığı parayı iyi değerlendirmesi mümkündür. Bunu aşağıdaki anekdot ile şöyle vurgular:

Evet evde yemek yiyorum, ben pişiriyorum. Çok önemli değil, dışarıda yemeyi sevmiyorum. Yani dışarıda yemek yemek çok güzel ama para biriktirmem lazım. Ben bu süreci bir deneyim olarak değerlendiriyorum. Bir sürü şey değişti hayatımda, yemeğimi pişiriyorum, çamaşırımı yıkıyorum. Çok önemli. Filipinler'de dadım vardı, ben bunları yapmazdım. Filipinler'de haftada iki gün iznim vardı, ya evde dinlenirdim ya da alışveriş merkezlerine gider, arkadaşlarımla para harcardım, içerdim. Her zaman parayı boşa harcardım (...) Burada daha sorumluluk sahibi hissediyorum. Hayatımın üstünde daha çok kontrol sahibiyim. Ayrıca burada başkalarına daha yararlı bir insan haline dönüştüm. Arkadaşlarıma ve akrabalarıma yardım edebiliyorum. Bu yüzden bu deneyimi yaşadığım için mutluyum. (Annan, 30, erkek)

Dubai algısındaki benzerliklere rağmen, genç Filipinli göçmen grubunun içindeki farklılıklar, kentsel/kamusal kapanmaların deneyimlenmesi noktasında da farklılık yaratır. Finansal yükleri çok olan göçmenler,

neoliberal kentsel kapanmalar sonucu eve hapsolürken, maddi olarak daha rahat konumdaki göçmenler, beklendiği üzere, sahip oldukları yüksek kültürel sermayenin de etkisiyle kent mekanında daha etkin bir varlık gösterirler. Değişik milletlerden ve sınıflardan göçmenler ile etkileşim içine girerler. Bu anlamda bu göçmenlerin bazı yoksunlukları kabul etmeleri, her zaman bir zorunluluk olarak ortaya çıkmaz, geleceğe yönelik stratejik bir seçimdir. Ev içinde zaman geçirmek kişisel bir takım tercihler ya da dinlenme ihtiyacından kaynaklansa da, göçmenleri buna zorlayan bazı yapısal nedenler de vardır.

Ev mekanına hapsolme durumu Hodkinson'un kentsel kuşatmaların ikinci ayağı olarak tanımladığı, sınırların dışında kalanların "mülksüzleştirilmesi" süreci ile yakından ilgilidir. Burada mülksüzleştirme yukarıda da belirtildiği gibi sadece yoksullaştırma anlamı taşımaz, bir yoksunlaşma sürecine işaret eder. Bir grup insan, Dubai ölçeğinde bu grup neredeyse kent nüfusunun %50'sini oluşturur, daha rahat yaşam koşullarını sağlayabilecek ucuz konut imkanlarından, kentte ekonomik ve rahat hareketlerini sağlayabilecek ucuz ulaşım olanaklarından, kentin bilgisinden, kentte sunulan servislerden toplumsal, ekonomik ve siyasi süreçler sonucunda dışlanırlar yoksunlaştırırlar. Neoliberal kentsel rant yaratma süreci içinde, özellikle son 10 yılda, kent içi ve kent merkezine yakın bölgelerdeki konutların fiyatlarında astronomik artışlar meydana gelmiştir. Bu durum benim örneklemeime benzer sosyo-ekonomik koşullarda yaşayan göçmenlerin bir evde 10-15 kişi ile birlikte yaşaması durumunu getirmiştir. Bu kadar çok kişi ile yaşamak, banyoyu ve mutfağı paylaşmayı ve evdeki iş bölümünün bir parçası olmayı gerektirir. Görüşmeciler, sabah duş almak için ya da akşam çamaşır yıkamak için sıraya girmek zorundadırlar. Ya da ev içi iş bölümünün bir sonucu olarak belli günlerde (bunlar genelde iş dışı boş oldukları saatler ya da tatil günleri olabilir) ve saatlerde herkese yemek yapma, evi temizleme gibi görevleri vardır. Maddi kısıtları, onları ev içi iş bölümünün ve paylaşımın zorunlu bir parçası yapar. Örneğin örneklemeindeki göçmenlerin neredeyse tamamının para biriktirme zorunluluğu göz önüne alınırsa, eve yapılan genel alışverişin bir parçası olmaları, her gece evde yemek yapmaları ve yemeleri, işyerine öğlen yemek için evden yaptıkları yemeği getirmeleri onların evde geçirdiği zamanı arttırır. Bunun yanı sıra tamamen neoliberal mantık içinde planlanan kentte, toplu taşıma imkanları çok kısıtlıdır. Kentin neredeyse tamamında, özellikle turistik

bölgelerine ulaşımda, büyük ölçüde özel araba sahipliğine dayanan bir taşıma sistemi öngörülmüştür. İşyeri-ev arası ulaşımlarını da çalışanlar “car-lift” olarak adlandırılan araba kiralama sistemi ile sağlarlar. Her ay maaşlarından belli bir miktar parayı, bu taşıma sistemine verirler. Çok ender durumlarda bazı uluslararası firmaların, çalışanların “car-lift” masraflarını karşıladığı gözlemlenmiştir. Metro sistemi vardır ama metro sadece tek hat üzerinde ve kısıtlı bir mesafede çalışmaktadır. Var olan otobüs sistemi de işçilerin evden işe ya da evden belli yaşam alanlarına giderken kullanabilecekleri şekilde planlanmamıştır. Seferler çok seyrek ve kısıtlıdır.

Kamusal Mekanı Kullanma ve İş yaşamındaki Problemler

Görüşmeler esnasında birtakım kamusal kapanmaların, örneklemedeki kadın ve erkekler açısından cinsiyet temelli farklı sonuçlar doğurduğu gözlemlenmiştir. Uluslararası göç politikasının yarattığı basmakalıp etnik tanımlamaların, kentteki etnik hiyerarşinin, BAE göç politikasının özellikle iş alanındaki yarattığı caydırıcı etkilerin ve kentsel kapanma dinamiklerinin etkileri bir arada düşünüldüğünde, kadınlar için kentteki kısıtlamaların daha ağır etkileri olduğu gözlemlenmiştir. Örneğin kadınlar için kentte metro ile seyahat etmek mümkün ve kolaydır ama otobüs için aynı durumdan söz edilemez. Özellikle gece belli saatlerden sonra kadınlar için otobüse binmek ya da belli mekanlarda dolaşmak neredeyse imkansızdır.

Toplumsal cinsiyet temelli bu kentsel kapanmanın en büyük nedeni, mekânsal polarizasyon ve kentte bekar erkek işçi sayısının fazlalığıdır. Dubai’de bekar yaşayan işçi sayısı 500,000’dir, bu işçilerin bir çoğu evlidir fakat maddi yetersizlikler nedeni ile ailelerini yanlarına aldırılmazlar (Elsheshtawy, 2010, s.214). Bu işçilerin halk plajlarında, alışveriş merkezlerinde ve parklarda grup halinde gezmeleri enformel olarak engellenir. Devriye gezen güvenlik görevlileri ya böyle grupları dağıtır ya da mekandan çıkarır. Bu durum Dubai’deki kamusal kapanmalara ve kontrole en önemli örnektir. Aynı zamanda toplumsal polarizasyonun da en önemli sebeplerinden biridir.

Öte yandan kadın göçmenler için özellikle belli saatlerde mahallelerinde yürümek büyük sorun teşkil eder. Yapılan görüşmelerde sıkça sözlü ve fiziksel tacize maruz kaldıklarından bahsederler. Bu da yine özellikle ka-

dın göçmenleri ev içine hapseden nedenlerden biridir. Öte yandan etnik hiyerarşiler ve belli gruplar için kabul edilmiş basmakalıp tanımlamalar da Filipinli kadın göçmenlerin önünde çok büyük bir sorundur. İşçi-işveren ilişkisi içinde Filipinli kadınlar için bu tür tehlikeler daha belirgin olarak ortaya çıkar. Any Lee'nin aşağıdaki anekdotu bu durumu çok iyi betimler:

Filipinler'de istediğin her şeyi yapabilirsin. Burada beşinci katta oturuyorum. Eğer dışarıda bir şeye ihtiyacın olursa, markete gitmek için uzun kollu bir şeyler giymek, kollarını bacaklarını kapatmak zorundasın. Orada kısa şortla dolaşabilirsin, kimse ilgilenmez. (...) Dubai için açık kent diyorlar, ama ben öyle olmadığını düşünüyorum. Dışarı çıkarken kendini kapatman lazım (...) Aslında, henüz ziyaret vizesi ile geldiğim ilk dönemde bir firmada çalışmaya başlamıştım, büyük bir firmaydı, Deira'daydı. Patrona çalışma vizemi ne zaman alabilirim diye sorduğumda beni yemeğe davet etti. Ama istemediğim için başka firmaya geçtim. Bu da bir gemicilik firmasıydı. O da ofis işiydi. Patron bir gün beni odasına çağırdı ve kalçamı elledi. O kadar korktum ki, hemen kaçtım. Burayı seçtim çalışmak için [Şu anda çok lüks bir alışveriş merkezinde satış elemanı olarak çalışıyor.], kamu alanı, daha güvenli... (Any Lee, 24, kadın)

Bu bağlamda genelde lüks alışveriş merkezlerinde ve uluslararası firmalarda çalışan Filipinli kadın göçmenler için taciz tehlikesinin büyük ölçüde ortadan kalktığından söz edilebilir. Fakat Dubai'deki etnik hiyerarşiye dayalı sistem göz önüne alınırsa, iş mekanında güç ilişkilerinin, dene-tim yokluğunun ve eşitsiz ücret ve emek politikalarının burada çalışan eğitilmiş göçmenler için kadın-erkek ayrımı gözetmeksizin hala büyük bir sorun teşkil ettiğinden söz etmek yanlış olmaz. İşçileri standart olmayan bir takım uygulamalara maruz bırakan *kafala* sistemi kimi göçmenler için çok ağır çalışma koşulları getirebilir. Bu anlamda, özellikle iş değiştirme lüksü olmayan örneklerdeki Filipinli gençlerden bazıları çalışma koşullarının zorluğundan bahsetmişlerdir. İş ve işçi koşullarının sıkı denetime tabii olmaması, göçmenler için bireysel haklarını savunmak üzere başvuracakları net bir merciinin olmaması, onları işverenleri ile baş başa bırakır. Chiyan'ın anekdotu bu duruma örnek teşkil eder:

Eğer birisi bana "boş günün ne zaman?" diye sorarsa ne cevap vereceğimi bilemiyorum. Aslında ayda iki gün izin kullanmam lazım ama patrona sorunca: "bakacağım, bakacağım..." diyor, hiçbir şey belli değil. Herhalde bu

ay boş günüm olmayacak. Bütün söylediği: “bakacağım, bakacağım...” Her gün çalışıyorum. Yanlış bir şey yaptığımda bana “aptal” diye bağıyor, ben üniversite mezunuyum, ondan daha akıllı, bilgiliyim. [Görüşmenin bu noktasında ağlamaya başladı ve görüşmeyi sonlandırdık.] (Chiyan, 26, kadın)

Perla (29, kadın), finans ve bankacılık uzmanlığı yapmış bir bilgisayar mühendisidir. Filipinler’de bakımını üstlendiği iki çocuğu ve eşi vardır. Jumeirah’da dört kuzeni ile birlikte çok küçük bir odada yaşamaktadır. Ayda 1800 BAE Dirhamı¹² kazanmaktadır ve bu paranın yarısından fazlasını ailesine gönderir. Geri kalan paradan kirasını ve ulaşım giderlerini ödediğinde geriye 500 BAE Dirhamı kalır. Mirdiff alışveriş merkezinde satış elemanı olarak hafta sonları da dahil olmak üzere çalışır ayda sadece bir gün izin kullanmaktadır. Perla’nın anekdotu bu durumdaki işçilerin nasıl çalıştığını ve yaşadığını özetlemesi noktasında çok önemlidir:

Dışarı çıkmaktan nefret ediyorum, dışarı çıkmak istemiyorum çünkü... Diyelim ki bir şey beğendim, yeterli param olmuyor, onun için evde oturmak daha iyi. Dinlenebilirim. Çamaşırlarımı yıkarım, evi temizlerim. Bazen sadece sahile gidiyorum, koşuyorum, biraz rahatlıyorum. Dört yıldır buradayım. Sinemada bir tek film izlemedim. Ama daha iyi, çünkü çok yoruluyorum. Evde dinlenmek, rahatlamak daha iyi. Bir sonraki gün için hazırlanmak. Buradaki hayat böyle. Filipinler’de biz fakir olsak da evlerimiz çok büyük. Ama burada sadece bir oda. Ama ne yapalım, başka bir ülkedeyiz sonuçta. Küçük kapalı bir odadayız, odaya geliyoruz, sadece uyku ve yemek ve sonra işe gidiyoruz. Burada hayat standartları çok ağır. İşe gel, eve git, uyu, hepsi bu.

Göçmenleri Dışlayıcı Pratikler

Dışlayıcı mekânsal pratikler ve gözetim en alt gelir grubu işçiler için çok açık ve sert biçimde uygulanırsa da örneklemimde yer alan Filipinli göçmenler de kamu alanında karşılaştıkları dışlayıcı pratiklerden nasiplerini alırlar. Birçok görüşmeci çalıştıkları alışveriş merkezlerindeki başka mağazalara alışveriş etmek için ya da vitrinlere bakmak için girdiklerinde mağazalardaki diğer satıcılar tarafından görmezden gelindiklerinden bah-

¹² 490\$’a eşdeğer.

sederler. Ürünün fiyatını sorduklarında cevap alamadıklarını ya da kötü muamele gördüklerini belirtmişlerdir. Bu duruma çok içerledikleri ve duygusal olarak çok etkilendikleri açıktır. Bir görüşmecim kendisinin *kabayanlarına* asla böyle bir şey yapmayacağını belirtmiştir. Kendileri ile aynı etnik ve sınıfsal kimlikten insanları, alışveriş etmeyecekleri kaygısı ile görmezden gelme ve mekandan dışlama, Hodkinson'un kentsel kapanmaların üçüncüsü olarak tarif ettiği "kapitalist özneleştirme" sürecine çarpıcı bir örnek teşkil etmektedir.

Filipinli görüşmecilerin, mekansal dışlanma pratikleri noktasında sık verdikleri bir başka örnek, gündelik hayatta yazarın da pek çok kez şahitlik ettiği bir durumdur. Emirati vatandaşları ya da üst-gelir grubu Araplar, lüks alışveriş merkezlerinin taksi duraklarında sırada bekleyen Filipinli göçmenleri görmezden gelirler ve haklarına saygı göstermezler. Genelde Filipinli göçmenler, korkudan bu duruma ses çıkartmamaktadırlar. Görüşmecilerimden biri olan Melinda'nın taksi durağında başına gelen aşığıdaki olay bu tarz bir davranışa ama tipik olmayan bir tepkiye örnek oluşturmaktadır:

Sizi görmezden gelirler, çünkü Filipinlisiniz... Bir keresinde bir Emiratiyle kavga ettim. 'Mirdiff Kent Merkezi'nde [Dubai, Sharjah sınırındaki büyük, lüks bir alışveriş merkezi], arkadaşlarımla birlikte taksi bekliyordum. Sıradaydık. Bütün milletlerden insanlar sıradaydı. Ama taksi geldiğinde, bir Arap önümüzü kesti ve taksiiyi onlar aldılar. Bir oldu, iki oldu, üç oldu, dördüncüsünde patladım. Hiç kimse tepki vermiyordu. Üstlerinde Arap giysilerini görenler korkuyorlar. Ben de oradaki Moğol adama [Taksi kuyruğunu idare eden görevliden bahsediyor.] "ne yapıyorsun?" dedim. O da "Lütfen, lütfen, problem yok, başımızı ağrıtmayalım" dedi. Çünkü o da korkuyordu. Ben de Emirati'yle konuşmaya başladım: "Senin problemin ne? Sıraya girmeyi bilmiyor musun?" dedim. "Sence neden alışveriş merkezi böyle bir sıra yapmış?" dedim. "Sen kim olduğunu sanıyorsun?" dedi. Daha çok sinirlendim: "Sen beni tanıyorsun, ben seni tanımıyorum, senin kim olduğunda umurumda değil" dedim. "Bu konuştuğumuz konu hakkında birbirimizin kim olduğunı bilmeye ihtiyacımız yok" dedim. Çok kötü sözler söyledi, biliyorsunuz İngilizceleri de iyi değil. Arapça küfür etti ve ben ne dediğini anladım, çünkü söylediğim gibi daha önceki iş yerimde Araplarla çalıştım. Ben de ona Arapça karşılık verdim. Çok şaşırıldı (...)

“Herkes senden korkar sanıyorsun ama öyle değil” dedim. (Melinda, 27, kadın)

Etnik ve sınıfsal kimliklerin iç içe geçtiği toplumsal eşitsizlik sistemi içinde yukarıdakine benzer durumları gündelik hayatın her alanında gözlemek mümkün olmaktadır. Melinda'nın kendi söylemi de, gündelik hayatta etnik ayrımcılığın yarattığı ırkçı yaklaşımın etkisi altındadır. Etnik kimlikler bağlamında dışlayıcı ve ayrımcı olan bu kültür içinde dışlanan grupların da diğer grupları ayrımcı bir bakış açısı ile değerlendirdiğinden söz edilebilir. Bu bağlamda göçmenlerin ortak problemlerini birlikte çözmeye zemini de ortadan kalkmış olur.

Bitirirken

BAE'nde alt-gelir grubu inşaat ve servis sektörü çalışanları için ekonomik zorluklar ve toplumsal dışlanma, kent mekanından güçlü ve kesin bir izolasyonu beraberinde getirir. Öte yandan, profesyonel sınıflar Dubai'de yaşadıkları “geçicilik hissini”, kentteki tüketim mekanlarından ve olanaklarından tam olarak faydalanarak aşarlar. Bu iki aşırı ucun ortasında yer alan, makaleye konu genç eğitimli Filipinli göçmenlerin kent algısı ve gündelik yaşamları, literatürde daha önce derinlemesine olarak ele alınmamıştır. Araştırma sonuçlarının işaret ettiği üzere, bu grup bireysel kültürel sermayelerine ve sosyo-mekansal entegrasyon imkanlarına rağmen, Dubai'de çok kısıtlı ve izole hayat yaşar. Gündelik döngüleri, neredeyse zorunlu bir Filipin diasporasının içine sıkışmıştır. Neoliberal ekonomi politikalarının şekillendirdiği kentteki kamusal kapanmalar, Birleşik Arap Emirlikleri'nin etnik/sınıfsal ayrımcılığa dayanan göçmen politikası ve Filipin devletinin göçmen endüstrisini yönetme pratikleri, bu durumun en önemli yapısal nedenleri olarak ortaya çıkar. Bu çalışma bu üç boyutun kesiştiği noktaların göçmenlerin bireysel hayatlarına, kentteki sosyo-mekansal hareketliklerine, BAE ve Filipin algılarına nasıl yansıdığını anlamayı amaçlar. Bu bağlamda, uluslararası göç politikalarının yerel kültürel, siyasi ve ekonomik bağlam ile nasıl etkileşime geçtiğini göçmenlerin anlatıları üzerinden irdeler.

KAYNAKÇA

- Ali, S. (2010). *Dubai: Gilded Cage*. New Haven: Yale University Press.
- Christ, S. (2012). Agency and Everyday Knowledge of Filipina Migrants in Dubai, United Arab Emirates. Zvi Bekerman and Thomas Geisen (Ed.), *International Handbook of Migration, Minorities and Education: Understanding Cultural, Social Differences in Process of Learning* içinde. (s.677-695). Springer.
- Davidson, C. (2008). *Dubai: The Vulnerability of Success*. New York: Columbia University Press.
- Davis, M. (2007). Sand, Fear and Money in Dubai. Mike Davis and Daniel Bertrand Monk (Ed.), *Dreamworlds of Neoliberalism: Evil Paradises* içinde (s.48-69). New York and London: The New Press.
- Demirtaş-Milz, N. (2014). The Young Filipino Migrants Working in Sales in Dubai: Does Cultural Capital Help? *Singapore Middle East Papers*, 8(1), 1-18.
- Elsheshtawy, Y. (2008). Transitory Sites: Mapping Dubai's Forgotten Spaces. *International Journal of Urban and Regional Research*, 32(4), 968-988.
- Elsheshtawy, Y. (2010). *Dubai: Behind an Urban Spectacle*. London: Routledge.
- Hodkinson, S. (2012). The New Urban Closures. *City: Analysis of Urban Trends, Culture, Theory, Policy, Action*, 16(5), 500-518.
- Hosoda, N. (2013). Kababayan Solidarity? Filipino Communities and Class Relations in United Arab Emirates. *Journal of Arabian Studies*, 3(1), 18-35.
- Juan, Jr.E. (2000). Trajectories of the Filipino Diaspora. *Ethnic Studies Report*, 18(2), 229-238.
- Khalaf, S. And Alkobaisi, S. (1999). Migrant's Strategies of Coping and Patterns of Accommodation in the Oil-Rich Gulf Societies: Evidence from the UAE. *British Journal of Middle Eastern Studies*, 26(2), 271-298.
- Pacione, M. (2005). City Profile: Dubai. *Cities*, 22, 255-265.
- Parolin, G. P. (2009). *Citizenship in the Arab World: Kin Religion and Nation-State*. IMISCOE Research, Amsterdam University Press.
- Rodriguez, R. M. (2002). Migrant Heroes: Nationalism, Citizenship and the Politics of Filipino Migrant Labor. *Citizenship Studies*, 6(3), 341-356.
- Tyner, J. A. (2009). *The Philippines: Mobilities, Identities and Globalization*. New York and London: Routledge.
- Weiner, M. (1982). International Migration and Development: Indians in the Persian Gulf. *Population and Development*, 8(1), 1-36.
- Zachariah, K.C. (vd.). (2004). Indian Workers in UAE: Employment, Wages and Working Conditions. *Economic and Political Weekly*, 39(22), 2227-2234.

Yrd. Doç. Dr. Neslihan Demirtaş-Milz

İzmir Ekonomi Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü Sakarya cad. No.156, 35330, Balçova İzmir,
(232) 4888452, neslihan.demirtas@ieu.edu.tr, neslihan.demirtasmilz@gmail.com